

Wagner Péter: Recenzió Besenyő János alezredes „Magyar békefenntartók Afrikában” c. könyvéről

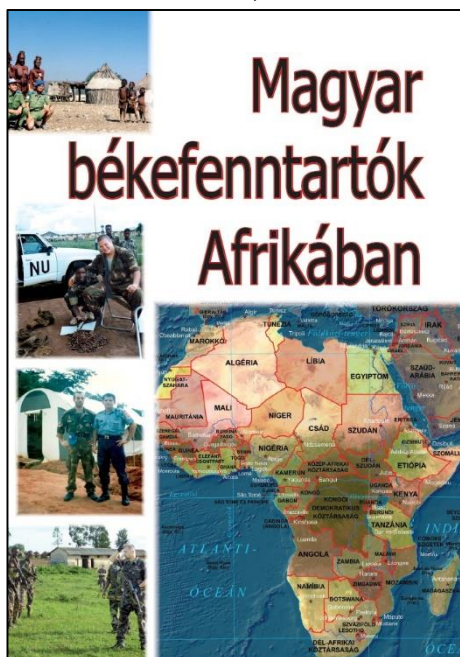
Besenyő János: Magyar békefenntartók Afrikában

Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat, Budapest, 2013.

ISBN 978-963-08-5497-9

488. oldal, fényképekkel, részletes bibliográfiával
és az afrikai missziókban részt vett katonák és rendőrök felsorolásával

A magyar honvédséggel foglalkozó szakirodalom általában csak egy szűk érdeklődői kör által ismert. A legtöbb széles körben hozzáférhető írásmű elsősorban az 1945 előtti időszakokkal foglalkozik, és bizonyos korszakok (1848-49-es szabadságharc vagy a két világháború időszaka) továbbra is igen népszerűek. Azok a kutatók és érdeklődők, akiket elsősorban a későbbi időszakok, különösen a rendszerváltás utáni időszak érdekel, már nehezebb

helyzetben vannak, akár szakmai, akár ismeretterjesztő jellegű munkákat akarnak olvasni.

Magyarország különböző katonai és nem-katonai válságkezelési missziókban való részvétele az 1973-75-ös vietnámi Nemzetközi Ellenőrző és Felügyelő Bizottságban való részvétellel vette kezdetét, amely inkább tekinthető kivételes esetnek, mint egy olyan misszióknak, amely mellett az akkori ország vezetése tudatosan döntött. Csak a hidegháború végnapjaiban vette kezdetét az a mai napig tartó folyamat, amely során Magyarország részvétele a különböző nemzetközi missziókban egy koncepcionális alapokon nyugvó külpolitikai cél az ország külpolitikájának támogatása érdekében.

Ezekben a válságkezelési missziókban 2014-re már katonák ezrei (tízezrei?), rendőrök, diplomaták és civilek százai vettek részt különböző beosztásokban, megbízatásokkal. Az évtizedek alatt rengeteg tapasztalat és ismeret született, amely számos okból nagyrészt ismeretlenek maradt a közvélemény, de gyakran a saját szakmabeliek számára is.

A missziókban részt vettek általában keserű tapasztalatként élték meg, élük meg, hogy a néha tényleg valóban páratlan élményeikre, kapcsolataikra hazatérve kevesen kíváncsiak.

Hozzá kell tegyük, hogy sajnálatos módon amikor a Magyar Honvédség folyamatosan „reformokon” (valóságban leépítéseken, képességvesztéseken és átszervezéseken) ment keresztül majd két évtizeden át, és gyakran a legnagyobb problémát az állások megtartása jelentette, akkor valóban érthető volt, hogy a missziós tapasztalatok feldolgozása a kisebb problémák közé tartozott

Az intézményi hiányosságok, tervszerű tapasztalat feldolgozás hiánya sok helyen megmutatkozik, de talán nem is elsősorban az intézményi tudás hiányosságaiban fogható meg, hanem a honvédség semleges megítélésében. A közvélemény a katonaság alapfeladatát a katonai szolgálattal szorosan összefüggő tevékenységgel azonosítja, amin elsősorban a „háborúzás”, vagy a katonai válságkezelést kell érteni. A katonai jellegű veszély, vagy az életveszélyes kihívások professzionális kezelése, a nehéz döntési helyzetekben történő megfelelés mind olyan pillanatok, amelyekről ha időben és hitelesen értesül a közvélemény, akkor nőni fog a szimpátiája és elismerés a katonák iránt (ez demokráciákban egyébként pozitívan hat ki a fegyveres erők finanszírozási helyzetére is hosszú távon). Mindez különösen fontos lenne, hiszen a lakosság egy részében még mindig a rendszerváltás előtti időszak negatív sztereotípiái élnek a magyar katonákról.

Szerencsés módon Magyarországnak évtizedek óta nem kell háborúznia. A rendszerváltás után a világ legerősebb katonai szövetségének és az egyik legfejlettebb politikai-gazdasági közösségének lettünk a tagjai, amelyek egyszerre növelik biztonságunkat és járnak kötelezettségekkel. Reálisan nem számolhatunk azzal, hogy a magyar katonáknak háborúzni kelljen a környezetünkben. Ez a vélelem azonban visszakapcsolódik a fentebb említett problémához: a közvélemény nem látja a katonák hasznosságát, ha nem végzik a vélt alapfeladatukat. Részben ez a tény, részben a források hiánya vezetett oda, hogy a helyzetet egy kissé kisarkítva a felületes hírfogyasztó azt is hihetné a nyilvánosság falán átjutó honvédséggel kapcsolatos hírek alapján, hogy egy segélyszervezettel van dolga, amely részt vesz a katasztrófavédelemben, kutakat fúr Afganisztánban és írószereket oszt Koszovóban. De nem harcol, nincs veszélyben, katonái nem kerülnek nehéz döntési helyzetekbe, ahol élet-halálról van szó.

Ezt a helyzetet súlyosbítja, hogy a kormányokon átívelő honvédelmi kommunikáció mindig is tartott a veszélyhelyzetek hiteles közvetítésétől. Az afganisztáni szerepvállalásánál maradván, a közvélemény csak akkor értesült „incidensekről” ha abban magyar katona meghalt vagy sebesült. A valóságban ezzel szemben még a békefenntartó misszióként kommunikált Tartományi Újjáépítési Csoport esetében is jóval súlyosabb volt, rakétabelövésekkel, IED támadásokkal, öngyilkos merénylőkkel és rajtaütésekkel. Az ilyen események elhallgatása egyrészt rossz biztonságpercepciót alakított ki a közvéleményben („nyugalom van kint”, az „afgánok szeretnek minket”), másrészt tovább erősítette a közvélemény érdektelenségét („a katonák nem csinálnak semmit, csak segíyeznek”).

Vajon ki tudja ma Magyarországon, hogy a magyar katonák afganisztáni helytállására – ki nem mondottan *a háborús körülmények* közötti helytállásra – reflektálva a jelenlegi honvédelmi miniszter új elismerést alapított Kardokkal Ékesített Szolgálati Érdemjel néven. Ennek három fokozatát 2010 és 2013 között több mint százan kapták meg, azért mert valami *katonához méltót* tettek. A világ más országaiban ilyenkor hosszú méltatások, az események

részletes leírásával, nagy nyilvánosság előtt adják át a kitüntetések. Magyarországon ez szűk körben, laktanyák magányában, a harci cselekmények részletes ismertetése nélkül történik meg úgy, hogy általában még a katonai sajtó sincs jelen. A recenzens szerint ez kontraproduktív mind a köz véleményének befolyásolása, mind a magyar honvédek saját önbecsülése szempontjából, viszont eleget tesz annak a vélt igénynek a kormányzati oldal részéről, hogy őrizze annak látszatát, hogy a magyar honvéd nem harcol, csak „békét tart fent”.

A nemzetközi missziókban szerzett tapasztalatokról szóló irodalom hiánya csak részben fogható a honvédségre vagy a Honvédelmi Minisztériumra. Mióta demokrácia van Magyarországon, senkit sem akadályoznak meg a törvények abban, hogy megírja saját emlékeit, tapasztalatait, ha azok nem sértenek valamilyen államérdeket. Sajnálatos módon a diktatúrák hosszú évtizedei negatívan hatottak a magyar életrajzírói kultúrára, különösen az államigazgatás valamely területén dolgozók között. Őszintén megírni emlékiratokat, beszélni a sikerek mellett a kudarcokról, a nehézségekről, a belső konfliktusokról (amelyekre szép számmal akad példa a rendszerváltás óta) egyszerre számított leleplezésnek, „árulásnak” és illojális viselkedésnek az egykori intézménnyel vagy kollégákkal szemben.

A rendszerváltás utáni időszak (de egyébként a Kádár korszak is) megismerése a kül- és biztonságpolitikai, vagy védelempolitikai kérdésekben még gyerekcipőben jár. Rettentően hiányzik a ma már nyugdíjas, de a rendszerváltást, a NATO csatlakozás előtti időszakot és az első nemzetközi missziókat közvetlen közletről megélt katonák, köztisztviselők és diplomaták emlékiratainak megírása.¹ Fontos hozzátenni, hogy itt nem az állami vezetőkre gondolok, hanem azokra, akik „békaperspektívából” látták az eseményeket.

Szűkebben a recenzió témájánál maradva, a különböző magyar válságkezelői missziókban részt vett személyek közül (elsősorban a tisztekre és főtisztekre gondolok) már sokan nyugdíjasak, az események, amelyekben részt vettek 15-20 éve történtek, azaz semmi sem indokolja, hogy *ne írják meg emlékirataikat*.

Kutatásaim során, amikor ilyen emberekkel találkozom, mindig felteszem a kérdést, hogy lesznek-e emlékiratai? A kapott válaszok általában három csoportba sorolhatóak: Egyfelől „ez egyáltalán nem érdekes, mindenki tudja” típusú válaszokat kapok vagy azt, hogy az egykori és még aktív kollégák nagyképűsködésnek tartanák az illetet. A másik gyakori válasz, hogy az események olyan érzékenyek még mindig, hogy azokról nem lehet beszélni. A harmadik válasz – és szerintem az egyetlen elfogadható – hogy az illető bevallja, hogy nem ért az íráshoz. Elmondani szívesen elmondja, de ő maga – nem íróember révén – leírni nem tudja.

Az elmúlt egy évtizedben, mióta a recenzens aktívan foglalkozik a magyar biztonság és védelempolitika kutatásával több tucatnyi ilyen kitérő, elutasító választ hallott, és fájdalmas arra gondolnia, hogy mennyi fontos információ, érdekes perspektíva, apró részlet és lebilincselő anekdota fog a sírba szállni egy-két évtizeden belül. Érdemi hiányt nem fognak jelenteni, de mégis nehezebb lesz hiteles képet alkotni a magyar missziókról.

¹ Talán az egyetlen ilyen írásmű Simonyi András volt washingtoni nagykövet 2009-ben megjelent “Csúcsrajáratva” című könyve. Simonyi a 1990-es években fontos szereppel bírt a Magyarország NATO csatlakozásában.

Besenyő János alezredes legújabb könyve, amely a *Magyar békefenntartók Afrikában* címet viseli, egy apró lépés abba az irányba, hogy egyrészt fontos tapasztalatok, emlékek megőrzése kerüljenek, másrészt – ha civil érdeklődők kezébe is eljut a könyv – mások is képet kapjanak arról, hogy mit csináltak, és csinálnak magyar katonák az embert próbáló afrikai kontinens válságkezelői misszióiban. A szerző kitűnő Afrika kutatóvá nőtte ki magát az elmúlt években, aki hallatlan munkabírással, egyetemi oktatókat és kutatókat megszégyenítő komoly tudományos tevékenységgel és publikációs listával a háta mögött, ontja magából a kontinens biztonságpolitikájával foglalkozó munkákat magyarul és angolul.

A kötet szinte minden szempontból kiemelkedik a Magyar Honvédséggel foglalkozó, egyébként jelentős szakirodalomból. Már önmagában az is meglepő, hogy a művet a más jellegű tevékenységű profiljáról ismert Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat adta ki. Amennyiben az ilyen tematikájú könyvek kiadását egy hosszú folyamat első lépésének tekinthetjük, akkor talán a jövőben több lehetőség mutatkozik majd a katonai tapasztalatok ilyen – magyar viszonylatban ritka – őszinte feldolgozására.

Az egyes missziók bemutatását a szerző összefoglaló tanulmánya vezeti be. Az fokozottabb afrikai szerepvállalás elkötelezett hívének számító Besenyő gondolatainak egyik központi eleme, hogy Magyarország az 1990-es évekbeli komolyabb jelenlét után a NATO és az EU csatlakozást követően minimálisra csökkentette missziós szerepvállalását a kontinensen. Ellenérvként többek között azt hozza fel, hogy egyrészt a kontinens politikailag és gazdaságilag felértékelődött az elmúlt évtizedekben, másrészt az ENSZ missziók teljes egészében megtérítik a kiküldött katonák és a haditechnika „költségét”, ezért a politikai hasznon szerzés mellett mind a tapasztalatszerzés, mind pénzügyi szempontok is előnyösek lennének.

Az olvasónak ennek kapcsán talán érdemes felhívni a figyelmét arra, hogy a Magyar Honvédség teljesítőképessége erőteljesen korlátos. 2002 óta 1000 főben van maximalizálva a külföldi missziókba küldhető katonák létszáma. Ez a létszám, amely folyamatosan ki van töltve, nemzetközi összehasonlításba igen magasnak számít az adott haderő teljes létszámához viszonyítva. Ugyanakkor ez létszám jelentős kihívást is jelent honvédségnek, amely a sorkatonaság felfüggesztése óta állandó létszámhiánnyal küzd, és amelynek a missziózás egyszerre szükség és teher. A kötet interjúiból rendszeresen visszaköszön az a tény, hogy még afrikai missziókba felajánlott szerény létszámok (összesen néhány tucat főről van szó váltásonként) kiadása is gyakran problémát jelentett a nyelvtudás és a kihívás mértéke miatt.

A Magyar békefenntartók Afrikában című könyv műfaját tekintve gyakorlatilag egy riportkönyv, ahol a szerző harminc interjút készített az egyes missziókban részt vett katonákkal és rendőrökkel. Ez nem azt jelenti, hogy harminc misszióban vett volna részt Magyarország, hanem azt, hogy szerző egy-egy misszió kapcsán több személlyel is készített interjút. Ez önmagában is dicsérendő, hiszen talán csak a misszióvezetőknek van teljes rálátása a szervezet tevékenységére már pedig egy kivétellel nem ez volt a helyzet. Ugyanakkor a kérdező tudatosságának köszönhetően nincsenek kényelmetlen ismétlések. Egy konkrét példánál maradva: a nyugat-szaharai ENSZ misszióról három interjút olvashatunk, de mindhárom személy eltérő helyszínen, szinten és időben végezte a feladatát. A jól szerkesztett interjúknak köszönhetően nem kell háromszor olvasunk a Marokkó és Nyugat-Szahara

történelméről vagy működési körülmények jellegéről, viszont az átfedések jótékony hatásával segítik a misszió átlátását.

A riportkötet műfaja egyszerre ad lehetőséget, hogy a könnyed, lazább (és olvashatóbb) stílusra, és a konkrét szakismeretek mellett a külszolgálatok alatt felhalmozott élményszerű anekdota kincs megemlézésére. És ezekből nincs hiány.

A könyvet abból a szempontból is különlegesnek tartom, hogy nagyon őszintén, néha kendőzetlenül világít rá a rendszerváltás utáni honvédség néhány belső problémájára. Ezek létezése nem titok, ám az elképesztően ritka, hogy aktív katonák említsék meg ezeket, mivel beszélni nem nagyon illik róla. Félreértés ne essék, a könyvnek legkevésbé sem ez a célja, de a kényesnek tartott témákat nem kerülik meg az interjúk, és az emberi sorsok és tapasztalatok bemutatása során alkalomadtán életszerű példákat kapunk erre. Az utolsó interjúban az Európai Unió kalózkodás elleni missziójába (EU NAVFOR – ATALANTA) kiküldött, de tevékenységét mindvégig egy brit katonai bázison egyedüli magyarként végző informatikus megjegyzi: *Ha túl sok magyar van együtt, akkor beindulnak olyan folyamatok, amik sokszor a munka és a hatékonyság rovására mennek. Ha egyedül vagyok, akkor kevésbé kell alkalmazkodni, és ami a legfontosabb, önállóan dolgozhatok, elismerik a szakértelmem és megbíznak bennem. Kint egy tiszthelyettest elismernek tekintélynek a saját területén és nem éreztetik velem, hogy kevesebb lenne, mint egy tiszt.* (464 o.) Egy másik katona, aki az EU szomáliai kiképző missziójába lett kiküldve, meglepődve számolt be, hogy négyfős kontingensüket a szolnoki Békekiképző Központban Szomáliára készítették fel (437. o.), miközben a legegyszerűbb internetes keresés is nyilvánvalóvá tette volna, hogy maga a misszió Ugandában lesz végrehajtva.

Az egyes interjúk alkalmanként meglepő lehetőséget biztosítanak arra, hogy már ismert tényeket másik oldalról is megismerjünk. EU NAVFOR – ATALANTA már említett informatikusa megemlék egy túszzabadítási esetet, amelyről később Hollywoodban filmet forgattak és 2013-ban *Philips kapitány* címmel a magyarországi mozik is bemutattak. Az eset során szomáliai kalózkodók egy mentőhajón igyekeztek menekülni a sikertelenül megtámadott teherhajó kapitányával. Balszerencsésükre a kapitány amerikai volt, így szinte egy napon belül körbevették őket az amerikai flotta és félelmetes hírű Navy Seal egyik egységének célkeresztjébe kerültek (szó szerint). Kutatók számára kuriózumot jelent az EUFOR Libya-ról szóló rész, ahol a jogi mandátum eddig ismert alapjain túl (a misszió feladata az UNHCR humanitárius tevékenységének támogatása lett volna), azzal is megismerkedhetnek, hogy milyen lehetséges hadműveleti opciókkal számoltat a művelet tervezői.

Rátérve a könyv kevés számú hiányosságára, talán a legfontosabb épp az EUFOR Libya ilyen formán történő szerepeltetése. Ez a misszió ugyanis hivatalosan sosem indult el, mivel az ENSZ, illetve annak a humanitárius tevékenységgel is foglalkozó szervezete az UNHCR sosem kérte fel rá az Európai Uniót.² Ez a tény azonban csak véletlenszerűen derül ki, amikor a misszióba delegált magyar katonatiszt ezt egy félmondatban megemlékíti (432. o.). Természetesen nem arról van szó, a tervezett misszió szerepeltetése ok nélküli lenne a

² AZ EU eleve úgy ajánlotta fel a missziót, hogy ha arra az ENSZ igényt tart.

kötetben, csak mindjárt az elején, akár már a fejezet címénél egy lábjegyzetben fel kellett volna hívni az olvasó figyelmét arra, hogy ez a misszió végül sosem lett elindítva.

Bár a recenzens tisztában van vele, hogy az könyv elkészítését a szerző leginkább saját szabadidejében végezte (ami külön méltatást érdemelne), és így az erőforrások korlátozottak voltak, mégis meg kell említsse, hogy a térképek nagyon hiányoznak a kötetből. Nem mindenhol lenne rá szükség, de olyan missziókban, ahol a kötetben szereplő magyar katonák és rendőrök több városban is megfordultak (például Nyugat-Szahara), vagy jelentősége volt a belső áthelyezéseknek, hosszabb járőr utaknak, ott igen hasznosak lettek volna.

Az interjúk tartalmát tekintve egy területen van hiányérzete a recenzensnek. Egyes missziók esetében, ahol a magyar szerepvállalás magas szintű és létszámában is jelentős volt, érdemes lett volna magának a missziónak a struktúrájával is foglalkozni. A tipikus példa ismét Nyugat-Szahara, ahol megszólal misszióvezető, a bázisparancsnok és rendőrtiszt is, de nem tudjuk, hogy ezek a beosztások hogyan helyezkedtek el a misszió struktúrájában, milyen volt hierarchia, hol voltak szektorok, stb.

Az utolsó gondolat nem kritika, hanem egyfajta továbbgondolási javaslat a címválasztás kapcsán. A magyar katonai nyelvben a „békefenntartás” kifejezést ma már mindenre alkalmazzák, ha magyar katona külföldi misszióba megy. Ez a recenzens véleménye szerint összefügg azzal a már említett belső kényszerrel, hogy a külvilág, a laikus közvélemény felé a szerepvállalások veszélytelenségét kell sugallni minden helyzetben (néha már önkéntelenül is). A békefenntartás gyakori emlegetése egyben kimondatlanul is implikálja, hogy a misszióban nincs ellenség, hiszen a katonák a szembeálló felek meghívására, az ENSZ BT felhatalmazásával vannak jelen a békét elősegíteni. Az 1990-es évek második és harmadik generációs műveleteire ez talán még igaz volt, de az iraki, az afganisztáni NATO- vagy napjaink szomáliai és malii EU-s kiképző műveletei esetében ez már túlzásnak tűnik (az Európai Külügyi Szolgálat hivatalos weboldalán sem használja a „peacekeeping” kifejezést a két misszióról szóló oldalain.) Érdemes lenne elgondolkodni a „válságkezelői misszió” kifejezés gyakoribb alkalmazásán, vagy valamilyen fogalmi viszony kialakításán a két kifejezés között, mert az esetek egy részében a válságkezelői misszió pontosabban írja le az adott feladatrendszer, azaz hogy az elsődleges feladat a kialakult válság megoldása, amely még nem vezet el magához a békéhez.

Egy korábbi recenzióban³ felmerült szempontként a kötet angolra történő fordítása. A recenzens egy fokkal óvatosabb lenne ebben a kérdésben és először feltenné magában a kérdést, mi lenne a fordítás célja és ki lenne a vásárlói célcsoport. Talán nyilvánvalónak tűnik, hogy néhány más kelet-európai országtól eltekintve Európában mindenhol több tapasztalat van az afrikai válságkezelői missziókból és komolyabb hagyományai vannak a katonai tapasztalat feldolgozásnak (és az emlékiratot írásának). A poszt-bipoláris korszakban nyugati országok szinte mindegyike nagyobb erővel és komolyabb beosztásokban vett részt afrikai válságkezelői missziókban. Az afrikai magyar szerepvállalásra ráadásul – amennyiben az interjúk reprezentálják az egészet – elsősorban egyéni beosztásokban fogható meg, ott is

³ Péter Marton: Review: János Besenyő: *Magyar békefenntartók Afrikában*. Tradecraft Review 2013.

elsősorban a logisztika, személyügy stb. területén, egyszóval a kevésbé izgalmasnak számító területeken, amely párosul néha az alacsonyabb tiszti vagy tiszte beosztásokkal.

Természetesen lenne értelme egy könyvet kiadni vagy lefordítani angolra a magyar válságkezelői szerepvállalásról, de azt jobban a vélt nemzetközi igényekhez (legyen reprezentációs, ismeretterjesztő vagy tudományos kutatási cél) kell igazítani. A recenzens szerint egy ilyen esetben az eddigi összes válságkezelési missziót kellene merítési alapnak tekinteni és elsősorban olyan személyekre koncentrálni, akik az adott misszióban nemzetközi szinten is észlelhető hozzáadott értéket képviseltek a magyar vezetők.

Az afrikai missziózás pontosabb ismerete nélkül ebből a kötetből Száraz György vezérőrnagy, a nyugat-szaharai MINURSO misszió vezetője tűnik nyilvánvaló választásnak (nem kizárva másokat sem), továbbá a kötetben gyakran megemlített, nemzetközi elismeréseket begyűjtő Papp István nyugalmazott alezredes. Más hadszínterekről hirtelenjében két személy neve ugrik be a recenzensnek. Az egyik Bali József nyugalmazott vezérőrnagy, aki vietnámi és iraki tapasztalatai mellett 1999 és 2000 között az ENSZ Indiai-Pakisztáni Katonai Megfigyelő Csoport parancsnoka volt. A másik Isaszegi János nyugalmazott vezérőrnagy, aki szintén komoly misszió múlt mellett az iraki nemzetközi koalíciós erők parancsnokhelyettese volt 2003-2004-ben. Mellettük még minden valószínűséggel található néhány olyan katona vagy rendőrtiszt, aki missziója során történelmi pillanatok szemtanúja lehetett.